Притомилась княгиня Ольга пливучи до Царгороду на своїй оздобній триремі. Вітер недорічний зірвався. Та ще, хоч би вітер, як вітер. А то: гойдає на одному місці, з боку на бік перехилюючи могутнє тіло тріреми. А щоб по справжньому набрали його повними грудьми жовтогарячі, шовкові плахти — не дається. Млісно княгині. Дарма, що й до озброєних походів, за перші роки свого вдовства звикла.

Гей! Чого не спробує на своєму сумному віку звичайна вдова! А що вже княгині-вдови-ці — хоч шолом на вдовин завой клади та мечем-кінчаком) оперізуйся!...

Цілу ніч "мертвим шерехом" гойдало море.

Жіноцтво з княгиніного почоту ледь-ледь на ногах тримається. З обличчя — аж зелені. Немов не по Хрест Святий до Царгороду їдуть, а тризну справляти.

Ранком, у повітрю сонному берег намітився. Свіжа, таврійська весна не розцвіла ще південною вродою. З гір, на верхів'ях іще посріблених снігом, прохолодою віє. З води — в'ялими водорослинами, сіллю та легким присмаком йоду тягне. Тільки квітучі, мигдалеві дерева з імли вранішньої вимотуються, хором аркадійських дівчат, що за руки вхопившись, заточились у колі весняного танку.

Витоптана кіньми й людьми дорога все вище в гори в'ється. То стежкою шовковою виблисне, то пропаде в синій гущавині гаїв. І знову з них вирветься, щоб блискучим движком підкреслити стару, кам'яну хатину, здалека більш до руїни подібну. З Троянових часів стоїть цей заїзд із перемінними кіньми.) Потребують бо догляду Риму і мармурові ломи, і колонії засланців, що працюють на них. Не можна і грецьке населення лишити без дозору, не нагадуючи йому, що Рим поклав на

Тавриду могутню свою правицю. То ж на таврійських шляхах — частими гостями й важкі, криті карруки й запряжені чотирьма й вісьма парами коней, лектики. А що вже тих комонних їздців! І не настарчиться на всіх перемінних коней старий той заїзд!...

г) Меч кінчак — гострий з обох боків.

) Перед світовою війною показували ще руїни цього заїзду, що ніби належав батькові св. Олени Рівноапостольної.

Чому ж би княгині Ользі — щоб відпочину-ти від утоми морської мандрівки, не зробити частину подорожі кіньми? І неначе голос без слів, одному серцю лише чутний — кличе княгиню... Так солодко дрімає заїзд сповитий ранішним сном, заплющивши повіками-вікон-ницями не затягнені навоскованим полотном вікна... Так сонно довкола. Лише пси ліниво явкотять-озиваються...

Викинено на беріг із корабля сходні. Гурток жіноцтва оточує княгиню. Виступають на беріг. Раби метушаться з килимами, подушками, посудом. Тілесна сторожа брязкає зброєю. Сурма — ясним мечем розсікає тихе повітря...

Та ж старій таберні байдужий цей вигук.

Княгинін почот уже перед міцною брамою заїзду. Сурма гукає подруге: нетерпляче й розказуюче.

З двору, з-поза таберни, де містяться стайні та хліви, вихопився волохатий, вівчарський пес із налитими кров'ю очима. Сперся на браму. За вівчаркою виткнулася ветха стареча постать бабуні та молоденьке дівчатко може шісиадцятилітнє, ще рожеве від сну щойно перерваного, з дерев'яним відерцем у руках.

— Хайрете! — привіталась грецьким привітанням, углядівши провід зацного панства. Поставила дерев'яне відерце, припнула на лан-цюх вівчарку.

— Та ж цитьте бо! — гукнула, обернувшись до суголосного, песького хору, що аж надсідався. Гавкання перейшло у стримано приглушене гарчання.

Дівчина відчинила браму, впускаючи подорожніх.

— Де господар? — кинув, не відповідаючи на привітання, дружинник із княгиніного по-чоту.

— Тато в Пантикапеї — без хвилювання відповіла дівчина. — Ще не вернувся. Але все буде миттю: свіжі коні на-поготові. Снідання зараз подам...

І, раптом, усміхнулась мов добра знайома щирим, ясним усміхом:

— З дитинства таткові помагаю, то ж усі порядки несогірш за нього знаю!

В усміху не було ні виклику, ні кокетування, лише сердечна, природна ласкавість доброї, пильної господині.

Дівча пропускало гостей перед собою. А бабуся застеляла вишиваним обрусом небарв-лений, чисто вишкрябаний стіл під горіхами.

Відчиненими дверми таберни було видко, як смуглява невільниця в смугастій туніці роздмухує вогонь. А він, немов радіючи, що його збудили до чину, палахкотить і тріщить.

Кульгавий старий невільник приладжував рожен із баранячим м'ясом. За хвилину смачний запах печені розлився аж на двір.

Шинкарівна становила на стіл кисле молоко, овочевий сир, хліб і мед.

Княгиня дивилась на дівчину, що клопоталась біля стола, — ясна та лагідна, мов погожа днина.

— Скільки ж тобі років, господинько, коли ти встигла навчитись ще й обов'язкам дозорця поштових коней?

Дівчина на хвильку затрималась. Саме принесла чималий жбан вина та випалені глиняні келихи.

— Я народилась у заїзді! Мама вмерла, як я була маленька. Бабуня хвора... А невільників маємо всього п'ять. То ж треба було помагати таткові.

— А як звешся?

— Гелене! — прозгучала відповідь. Ми — греки.

— А греки, греки — ствердила баба. — І ^ кожна старша донька в нашому роді зветься

Гелене, як наша славна прапрабабуня, бази-ліса Гелене, гаґія) Гелене! — додала гордовито. — Та ж сама, що знайшла й перевезла до Царгороду) Чесний Хрест Христов. А як-же ж, а якже ж!... З нашого вона роду, — притакнула поважно.

Вказала палицею на почот княгині Ольги:

— Так, як вас сьогодні внучка моя зустріла тут у цьому ж таки заїзді, молоденька Гелене славного пана — патриція Констанція Хлора, що потім базілевсом став і батьком боголю-бивого Константина, що його Великим назвали...

Великі, чорні очі бабуні загорілись молодечим вогнем, пооране зморшками, темне, як візантійська ікона, обличчя оживилось. І, раз почавши говорити на улюблену свою тему, стара вже не могла затриматись.

Та ж княгиня і не думала її спиняти. Навпаки, рухом звеліла дівчатам свого почоту присунути ближче до себе сільський стілець і посадовити на нього бабусю.

— Я чула, — озвалась княгиня, заохочуючи стару до оповідання, — що гаґія — вимовила по грецькому наймення святої Олени, — була королівною з далеких островів...)

— Та де! — махнула своєю черешневою палицею стара шинкарка. — То тільки вигадали, щоб не ганьбила цезарського престолу дівчина з простолюддя! Звідси — стукала ціпком об землю, — звідси була вона. Кажу ж: з нашого роду!

Хитала накритою темно-брунатним покривалом головою. Білі — аж із зеленавим відтін-ням коси вимотались із згибів домотканої вовняної тканини. І лягли сріблястими смугами на темно гніду туніку, застебнену на шиї великим, бронзовим ґудзиком.

Зморщена, вся темно-гніда, з надхненим поглядом живих блискучих очей, бабуся здавалася старою Дріядою, що бачила юність землі, зістарілась із планетою, але все зложила в своїй пам'яті, як у просторій скрині. Тепер же витягала минуле, як давню одіж прим'яту й злежану. І знов, силою слова, давала їй яскраві, живі барви й первісну форму.

Княгинині очі немов когось шукали в почо-ті. З гуртка дівчат відокремилась молоденька Чудна, з варязькою невеликою гарфою. Але княгиніна рука затримала Чудну на місці. Орлині ж, сірі Ольжині очі торкнулись поглядом "борзописця" Радгоста, що однаково легко володів мовами варязькою, грецькою і руською, так само, як і стилосом. Обов'язком Рад-гостовим було записувати все цікаве, що здибається в подорожі. Радгост сів на шкуратяну подушку, що раб поклав у княгиніних ніг, і приправив тоненькі таблички.

Бабка ж, радіючи, що слухає її таке зацне панство, лила гірським потоком свої улюблені мрії, переплетені з казкою давно-минулої бувальщини.

Базиліса — королева; гаґія — свята.

Власне не до Царгороду, бо до нього переніс столицю Константин, син святої Олени, вона перевезла хрест до Риму.

Деякі автори виводять рід св. Олени з королівської родини, що володіла Британією, інші — поміщу-ють таберну, з якої походила св. Олена, в Кападокії, але капітальні гагіоі'рафичні твори, як многотомний Heiligen Lexikon та Боляндисти стверджують, що св. Олена була родом із Тавриди-Криму.

— Гей! Високо-високо, з убогої таберни аж на цезарський трон сягнула Гелене! Та ж швидко впізнала, що сльозами-риданнями рясніш, як перлами-самоцвітами обсипані володарські вінці... Чого тільки не спробували пишні пани, щоб зіпхнути з престолу "шинкарівну"! Таж цнотлива була, хоч і поганка ще тоді, красуня Авґуста. Дружину свого, славного Констанція, вірно любила. То ж лише погордливим мовчанням відповідала на залицяння, що на них ЇЇ, мов ту рибку на вудку, ловили. Спробували й хитрощами двірськими, лукавими радами, обплести її. І на те не пішла. То ж вичекали дворяни, аж прив'яла свіжа, гірська краса

Авґустина. Найстаршому — Константанові, а всіх троє синів мала, сімнадцять минуло вже. Гелені ж — поверх тридцятки уже ішло.

І почали отруйну працю гадючі язики. Мовляв: Стайнею заносить від Августи! Не вдіють нічого зацні пахощі та аромати, жадні купелі запашні не помагають. Сказано ж бо: Доля її "(1е віегсоге Іеуауії асі г^пшп") з гною до престолу піднесла! Сам же Констанцій тоді) співцезарем — разом із божеським Гер-кулом був.

І доти гадюками завидливими сичали, доки не отруїли серця Констанцієвого. Муж — є муж! А коли ще й поганин... Махнула стара, мов крилом, широким рукавом.

Звук дерев'яних дзвіночків вплівся сільським супроводом до слів старої. Внучка Гелене подоїла корів і кульгавий невільник вигонив їх на пасовище, лишивши догляд над печенею невільниці в смагастій туніці.

— І "милостиво відпустив" Констанцій Хлор свою дружину, щоб узяти собі рівну родом — і молодшу — продовжувала бабуня.

Гелені ж призначено на життя місто — Тре-вір. Слушний палац їй дали, служебництва доволі, і варту почотну — все, як "удові Авгу-сті"! Дарма, що живого чоловіка жінкою була... І синам не заборонили до неї голоситися. Особливо ж Константин — у цезарському війську він був, — часто матір відвідував. Та ж Гелене добре знала, чим є те щастя, що від людей іде!... І до мудрости занурилась. У ній собі розраду-потішення шукала. —

Замислилась Ольга, стареньку слухаючи. Власна її тяжка вдовська доля віджила в пам'яті. Чи ж не довелось і їй боронитись і від залицянь лукавих, і від хитрощів, сплетених мов тенета на звіря лісового?...

— Ой, не легка, не легка ти доле вдовська!... І перед духовим Ольжиним зором не слова

старої шинкарки барвисту казку плетуть, — а живі образи встають-творяться.

І близька їй, "наймудріщій із жон" ця володарка розвінчана, вдовиця при мужі живому... Як сестра, як подруга їй близька...

Стигне па столі соковита печеня до смаку часником приправлена. Відсунула Ольга срібну таріль, що отрок перед нею поставив. Як же бо княгині в подорожі без начиння свого бути? Тільки знак дала рукою, самоцвітами обсипаною:

— Призволяйтесь, — мовляв, — мене ж принукою не томіть!

Не стіл накритий, не дворян своїх споживаючих сільське погощення бачить Ольга — а ранок далекий... у Тревірі!

На терасі палацу свого поважна матрона

— немов юнак запальний, із мудрости книжної, як із криниці бездонної, спрагу душі своєї втішує. Схилилась над сувоями... Анаксагор, Платон, Геракліт — її товариство! І Сенека, як діямант твердий, як діямант — ясний та прозорий... Ось і Марк Аврелій, філософ, що не тільки справедливість, але й обов'язок за правило собі постановив...

Ясніє небо над Августою-Гелене. Блідне на зеленавому тлі його втомлена ніччю недрім-ною лямпада. А самітня Августа дівочі роки

— щастя свого роки — згадує... Хто ж бо може бачити юний ранок, на ранок власного життя не згадавши?

Босою дівчинкою, в полинялій хламидці, приносить Гелене хатнім богам галузки щойно розцвілих мигдалів...

Дорослою дівчиною-красунею вішає зелені вінки — Німфам — у дар! на віті найгарніших дерев коло батьківської оселі...

Чи ж не ходила так ранком і сама Ольга до посвятного гаю, з квітами Ладі? Медом кроплючи камінь вівтарний, долі собі закликаючи :

— Дай щастя-долі, Ладо — богине ласкава! —

Чи ж не приносила Ольга колосу повного світлому — Ясові, за врожай та за мир дякуючи?

І як тіні, — здалека — всміхаються Ользі і Перун срібновусий, промінням увінчаний Хоре, і Мокошь — богиня глибин водних, лататтям заквітчана...

Ах, боги! Що їм сум самітної старости! їм, що не відають відцвітання ні безсилого наближення до невідворотного гробу? Тішаться вони з крови офір у вічно ясній лазурі!

Базиліса — королева; гаґія — свята.

Власне не до Царгороду, бо до нього переніс столицю Константин, син святої Олени, вона перевезла хрест до Риму.

Деякі автори виводять рід св. Олени з королівської родини, що володіла Британією, інші — поміщу-ють таберну, з якої походила св. Олена, в Кападокії, але капітальні гагіоі'рафичні твори, як многотомний Heiligen Lexikon та Боляндисти стверджують, що св. Олена була родом із Тавриди-Криму.

І... безсилі змінити шляхи Долі, що й над ними панує... Так само, як Ольга сама, сталашукати і та — далека й раптом така близька Гелене, — іншої незнаної мудрости, міцнішої за Долю непереможну.

Але відстрашили Авґусту-самотарку містерії Мітри й Діоніса кров'ю окроплені. Не знайшла в Геленіному серці ні Мати Ізида, ні Добра Богиня, ні Аттіс, сирійським жінкам такий милий.

І зацікавилась листами Павла з Тарсу. Правдива ця Одисея, повна небезпек, цікавіщою за Гомерову видалась. Шукаючи за подібними ж творами, натрапила на описані лікарем Лукою дивні події й життя Того, Хто будучи "царського роду", вибрав собі скромний титул "сина теслі"...

— Та це ж — віра рабів! Найнижчих серед людства! — знизував раменами блискучий цезарський старшина Константин, дивуючись зацікавленням матері.)

А мати підносила ясний, як гірське джерело, зір і спокійна, без терпкости й образи відповідала:

— А чим же є я сама? De stercore levavit me Fatum ad regnum...

Однак замислилась Гелене-Августа: чи ж дійсно лише ті найубогіщі ішли за Ісусом Назаретським? Таки ж жінка Хузова була "зо-ста" придворна матрона! А Вероніка, що вигодувала цезаря Тиберія? А Маріям із Магда-лі? Гетера? Так, але ж була це "семи бісами" оплутана жінка. Тобто: Венерою-Афродитою одержима. Майно ж мала вона — княже, від батька Теофіла, арматора кораблів, та матері — мілетянки, що володіла торговлею пурпуром у Тірі. Освітою ж Маріям із Магдалі — дорівнювала александрійському філософові.

Чи ж не твердять), що Бар-Толомей був нащадком володарів Єгипту — Птоломеїв?

А "рибалка" Петро?... Чи ж тільки вбогий рибалка? Чи володів рибними ловами, човнами й кораблями, а ловив сам, разом зі своїми людьми, як добрий господар, що до всього сам прикладав руку...

Бо як би Флак, цезарів легат, сватав) доньку звичайного рибалки — Петронілу?

Плебейку не сватають. Гелене-шинкарівна це добре знає! їй тільки розказують:

— Беру тебе за жінку! — якщо припала їй на долю така честь: жінкою шлюбною бути, не конкубіною.

— І що ти знаходиш у цьому жидівстві?

— погордливо усміхається материним студіям Константин.

Та ж хитає головою учениця філософів:

— Якщо Ісус, Син Бога Предвічного, як же може Він належати до якогось народу? Логос не може бути ні греком, ні фенікіяни-ном, ні жидом! Він є Той, Хто є, був і буде! Бог є понад народами, як небо понад землею. Не може Сотворитєль бути створеним!

— Але ж народився Він жидом! — не відступає Константан.

— Певно для того, щоб дати тим доказ: принизити Боґа ніщо не може. Промінь світла лишається "світлом від світла", хоч би й відбивався в багнистій калюжі. Найнижчий стан людський вибрав Він собі, як вибрав і смерть найганебніщу, щоб цим ствердити: людське Бога не принизить...

— І дві мети постановила собі Авґуста-Гелене, — розгоняють Ольжині мрії слова старої шинкарки — здобути з землі, де було зганоблено Бога — Відкупителя Святий Хрест. Увільнивши ж від переслідувань віру Христову

— принести її до рідного краю.

Першої мети досягла. Десять літ до повної сотки бракувало Гелені, коли дісталась до

Єрусалиму — продовжує казку правдиву старечий голос. — Була приявна сама при руйнуванню поганського храму Венери, що римський цезар11) на висміх "галилеям" звелів поставити. Не відступала ні перед утомою, ні перед спекою палестинського літа, просяклого розпеченим порохом. І таки привезла до Царгороду Святий Хрест виповнена днями Августа. З сина ж Константина, тоді ще поганина, взяла обітницю, що нікого й ніколи не скарає хресною смертю12)... Ну, а другої мети не доп'яла: за пізно взялася. І віру Христову до рідного краю не принесла... за пізно було!...

Захитала головою, як сумна верба над водою верховіттям, ветха днями шинкарка. І замовкла, занурившися в думи без образів і без слів...

Ольга встала — струнка, як колюмна святині. Гарна у зрілому віку своєму, як дозріліа, багата плодом, осінь. Дворяни, поділившись по сніданню на гуртки, відпочивали після прикрого, цілонічного коливання по розгойданому морі.

Базиліса — королева; гаґія — свята.

Власне не до Царгороду, бо до нього переніс столицю Константин, син святої Олени, вона перевезла хрест до Риму.

Деякі автори виводять рід св. Олени з королівської родини, що володіла Британією, інші — поміщу-ють таберну, з якої походила св. Олена, в Кападокії, але капітальні гагіоі'рафичні твори, як многотомний Heiligen Lexikon та Боляндисти стверджують, що св. Олена була родом із Тавриди-Криму.

Над горіхом, виблискуючи сяючими біллю

11) Адріян.

12) Історично: Константин Великий скасував смертну

кару розпинанням.

крилами, кружляли голуби. З заднього двору, де пси мирно мовчали, розкочувалось кудкудакання курей, його ж переривав — згуком мідяної букцини) — півнячий спів.

У холодку, біля криниці, накритої обплетеним винною ревою дахом, обсадженої барбарисами облитими ніжним ароматом золотого квіття, Чудна — скальдка) тихенько перебирала струни своєї гарфи. її ж гру, приглушеним, ледве чутним хором, відтіняли свіжі, молоді голоси.

Гелене, юна шинкарівна, з ясним поглядом, якого не засліпити жадній цезарській славі, прислухалась до незнайомого, привабливого співу, спершись на пів-розвалену стіну овочевого саду.

В стайнях пирхали коні. Рабиня у смугастій туніці, скидала з горища запашне, гірське сіно...

А стара шинкарка, як постаріла разом із Землею Дріяда, самотня в мріях і в думках своїх, хитала білою головою повторюючи безсило:

— Запізно!... Запізно!...

Лише байдужий до радісного ранку сидів нерухомо "борзописець", як статуя Уваги...

Княгиня Ольга скинула з шиї важкий, золотий ланцюг із порожнім медаліоном-ковчеж-цем, приправленим на найдорогоцінніщий дар базилевса: частину Чесного Хреста, що мала одержати по охрещенню. І одягла золоту оздобу на шию старій шинкарці.

— Покищо візьми порожній. Повертаючи ж із Царгороду, — поділюся з тобою частинкою святого хреста, що належить тобі — як спадщина по святій твоїй прабабуні...

Відступила було від онімілої бабусі і знов обернулась.

— Друга мета Авґусти-Гелене буде також досягнена — промовила, поклавши правицю на груди, немов присягала:

— Віру Христову принесе на Тавриду і на Русь-Україну таки Гелене. її бо найменння прийму в святому хрещенні...